

УДК 712.4:Рубцов712(477.41)"1946/1947"

Рубцова

Олена Леонідівна
старший науковий
співробітник, доктор
біологічних наук, провідний
науковий співробітник
Національного ботанічного
саду імені М.М. Гришка
НАН України
olenarubtsova@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-4255-8307>,
(Kyiv)

КЛИМЕНКО

Світлана Валентинівна
доктор біологічних наук,
професор, завідувач відділу
акліматизації рослин
Національного ботанічного
саду імені М.М. Гришка
НАН України,
cornusklymenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9110-0466>
(м. Київ)

ПОХИЛЬЧЕНКО

Ольга Петрівна
кандидат біологічних наук,
старший науковий
співробітник Національного
ботанічного саду імені
М.М. Гришка НАН України
pokhylchenko@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-3782-1577>
(м. Київ)

ЧУВІКІНА

Наталія Валеріївна
кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник Національного
ботанічного саду імені
М.М. Гришка НАН України,
Natachko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4069-2406>
(м. Київ)

БРЕЯК

Олена Вікторівна
науковий співробітник
Київського обласного центру
з охорони пам'яток
breyakolena@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2578-7519>
(м. Київ)

ГОРБ

Василь Кузьмович
кандидат біологічних наук,
старший науковий
співробітник, старший
науковий співробітник
Національного ботанічного
саду імені М.М. Гришка
НАН України
gorb_lilac@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3046-9702>
(м. Київ)

ДОВГАЛЮК
Наталія Іванівна
провідний інженер
Національного ботанічного
саду імені М.М. Гришка
НАН України,
nata_0305@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5951-8857>
(м. Київ)

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Л.І. РУБЦОВА У 1946-1947 РР.

Досліджено першу роботу в Україні (1946–1947) ландшафтного архітектора, доктора біологічних наук, професора Леоніда Івановича Рубцова. Аналіз літературних та архівних джерел та натурне обстеження території колишньої дачі М.С. Хрущова на місці зруйнованого монастиря у Межигір'ї дало можливість припустити, що деяку кількість рослин, привезених співробітниками Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині – Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України) у 1946 р. з Німеччини, було висаджено на дачі М.С. Хрущова за проектом і під керівництвом Л. І. Рубцова. Встановлено, що насадження, що збереглися на території колишніх урядових дач, мають значну наукову цінність як дендрологічна колекція та приклад ландшафтного вирішення композиції кінця 1940-х років. Одержані дані розкривають одну з важливих сторінок творчості відомого дендролога та ландшафтного архітектора Л.І. Рубцова.

***Ключові слова:** Л.І. Рубцов, Межигір'я, дача М.С. Хрущова, ботанічний сад, насадження, ландшафтна архітектура.*

SCIENTIFIC AND ORGANIZATIONAL ACTIVITY OF PROFESSOR L.I. RUBTSOVA IN 1946-1947

We studied the first Ukrainian work (1946–1947) of the landscape architect, Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Rubtsov. The analysis of literary and archival materials as well as field examination of plantations on the territory of the former summer house of M.S. Khrushchev on the place of the destroyed monastery in Mezhyhirya gave grounds to suggest that a certain number of plants brought by a staff of the Central Republican Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukrainian SSR (now the M.M. Gryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine) in 1946 from Germany was planted in the countryside of M.S. Khrushchev under the project and the direction of L.I. Rubtsov.

It was found that plantations preserved on the territory of the former government summer houses have considerable scientific value as a dendrological collection and as an example of landscape composition of the late 1940s. The findings reveal another important page in the work of the renowned dendrologist and landscape architect L.I. Rubtsov.

Keywords: *L.I. Rubtsov, Mezhyhirya, the summer house of M.S. Khrushchev, botanical garden, plantings, landscape.*

НАУЧНО-ОРГАНИЗАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА Л.И. РУБЦОВА В 1946-1947 ГГ.

Проанализирована первая работа в Украине (1946–1947) ландшафтного архитектора, доктора биологических наук Леонида Ивановича Рубцова. Анализ литературных и архивных источников, а также натурное исследование территории бывшей дачи Н.С. Хрущева на месте разрушенного монастыря в Межигорье дало возможность предположить, что некоторое количество растений, привезенных сотрудниками Центрального республиканского ботанического сада АН УССР (ныне – Национальный ботанический сад имени Н.Н. Гришка НАНУ Украины) в 1946 г. из Германии, было высажено на даче Н.С. Хрущева по проекту и под руководством Л.И. Рубцова. Установлено, что насаждения, которые сохранились на территории бывших правительственных дач, имеют значительную научную ценность как дендрологическая коллекция и пример ландшафтного решения композиции конца 1940-х гг. Полученные данные раскрывают одну из важных страниц творчества известного дендролога и ландшафтного архитектора Л.И. Рубцова.

Ключевые слова: *Л.И. Рубцов, Межигорье, дача Н.С. Хрущева, ботанический сад, насаждения, ландшафтная архитектура.*

Постановка проблеми. Видатний дендролог та ландшафтний архітектор, паркознавець Леонід Іванович Рубцов (1902–1980) широко відомий унікальними проектами ділянок Національного ботанічного саду (НБС) імені

Рис. 1. Рубцов Леонід Іванович, 1946 р.

М.М. Гришка НАН України (рис. 1). Серед них сад бузку, колекції хвойних та листяних дендрарію (колекція дерев і кущів), гірський сад, боскети зі стриженого грабу, що знаходяться біля його головного входу тощо. Проте внесок Л. І. Рубцова у садово-паркове мистецтво не обмежується створенням ділянок у Київському ботанічному саду. Він також брав активну участь у створенні та реконструкції багатьох ботанічних садів та парків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Життя і творчість Л.І. Рубцова достатньо широко висвітлені в працях науковців. С.И Кузнецов писав про сучасні проблеми ландшафтного будівництва в світі наукових поглядів Л.І. Рубцова [9]. В.И. Мешкова досліджувала творчу діяльність Л.І. Рубцова на прикладі експозицій НБС імені М.М. Гришка НАН України [10]. Г.А. Солтані вивчала вклад Л.І. Рубцова у дослідження і реконструкцію парку «Южные культуры» [18]. О.Л. Рубцова, О.І. Романець, Н.В. Чувікіна досліджували вклад Л.І. Рубцова у проектування парків та ботанічних садів України, плідну працю у Всесоюзному інституті рослинництва [14–17]. Фахівці знають Л.І. Рубцова як видатного ландшафтного архітектора, дендролога, паркознавця, автора численних монографій, довідників, підручників з ландшафтної архітектури та дендрології. Майже п'ятдесят років творчої праці він присвятив ландшафтній архітектурі. Проте перший проект Л.І. Рубцова в Україні залишився поза увагою дослідників, тому його дослідження є актуальним.

Мета статті. Дослідити першу роботу в Україні у галузі ландшафтного будівництва видатного ландшафтного архітектора, доктора біологічних наук Леоніда Івановича Рубцова – озеленення дачі М.С. Хрущова у Межигір'ї у 1946–1947 рр. В роботі було використано історико-науковий та проблемно-хронологічний методи, а також натурне обстеження території.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1946 р. Л.І. Рубцов працював у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова у м. Ленінграді [4, с. 10; 6, арк. 12 зв., 14]. Він захистив кандидатську дисертацію на тему «Декоративные растения как материал для ландшафтной архитектуры» [2, с. 11; 6, арк. 21]. Упродовж 1935–1941 рр., 1945–1946 рр. викладав садово-паркове мистецтво на факультеті зеленого будівництва Ленінградської лісотехнічної академії і мав досвід реконструкції та проектування ботанічних садів і парків [2, с. 10; 6, арк. 14 зв.; 14, с. 46; 15, с. 70].

У 1946 р. Л. І. Рубцов був запрошений для складання проекту реконструкції та озеленення території дачі М.С. Хрущова у Межигір'ї, про що свідчать документи музею історії Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України. У фондах музею зберігся лист на ім'я директора Ботанічного інституту АН СРСР у м. Ленінграді Б.К. Шишкіна з проханням відрядити Л.І. Рубцова та його дружину В.К. Маркову, яка теж працювала у Ботанічному інституті АН СРСР на посаді художника, у розпорядження управління справами ЦК КП(б)У з 12 липня по 1 вересня 1946 р. для створення проекту, рисунків та виконання робіт у природі на спеціальних його об'єктах (рис. 2) [5, арк. 1].

Запрошення Л.І. Рубцова для створення проекту і виконання робіт у природі на спеціальних об'єктах ЦК КП(б)У практично збіглося за часом із запрошенням його до м. Києва для роботи у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (ЦРБС АН УРСР, нині – Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України) [6, арк. 12 зв.]. На початку 1946 р. до м. Ленінграду приїхав директор Ботанічного саду Микола Миколайович Гришко. Він запропонував Л.І. Рубцову приєднатися до будівництва ЦРБС

АН УРСР. Для відновлення будівництва Ботанічного саду, як самостійної установи АН УРСР, були необхідні кваліфіковані фахівці. Тому М.М. Гришко підбирав колектив співробітників для створення одного з кращих ботанічних садів світу [19, с. 10].

Рис. 2. Офіційний виклик Л.І. Рубцова та В.К. Маркової до м. Києва для роботи «по специальным объектам ЦК КП(б)У» (озеленення дачі М.С. Хрущова у Межигір'ї), 1946 р.

Л.І. Рубцов приїхав до м. Києва на запрошення М.М. Гришка та з 1 березня 1946 р. почав працювати завідувачем відділу квітництва і оранжерейних культур Ботанічного саду. У той час у нього був чималий досвід роботи з квітничково-декоративними рослинами, який він отримав під час роботи у Всесоюзному науково-дослідному інституті рослинництва (нині Всеросійський інститут рослинництва імені М.І. Вавилова) під керівництвом відомих фахівців Н.О. Базилевської та М.І. Кічунова [16, с. 7].

У післявоєнний період будівництву Ботанічного саду активно допомагав М. С. Хрущов. У 1946 р. директор М.М. Гришко супроводжував його у відрядженні до Німеччини, де М. С. Хрущов сприяв представнику Ботанічного саду в придбанні садивного матеріалу і вирішенні фінансових та організаційних проблем [11, с. 172]. Після цього була організована поїздка співробітників Ботанічного саду в Східну зону Німеччини для придбання рослин і сільськогосподарських знарядь [12, арк. 2 – 8; 11, с. 171].

За дорученням М.М. Гришка завідувач відділу культурної флори Ботанічного саду Д. Ф. Лихвар наприкінці червня 1946 р. виїхав до Німеччини для закупівлі садивного матеріалу для будівництва Ботанічного саду, а також відправлення його до м. Києва [12, арк. 3; 11, с. 171]. Упродовж 2 жовтня – 15 листопада 1946 р. йому на допомогу до Німеччини були відряджені співробітники Ботанічного саду О.Л. Липа, Л.І. Рубцов, П.С. Чабан [12, арк. 3; 11, с. 179]. За чотири місяці вони організували придбання та вивезення до м. Києва 167 000 садивних одиниць рослин, сотні найменувань насіння [12, арк. 2–8; 6, с. 171].

Придбані у Німеччині рослини були висаджені в розсадниках Ботанічного саду, а пізніше стали основою при створенні відомих нині експозицій і ділянок: дендрарію з відомим садом бузку, саду троянд, колекції азалій та багато інших [13, с. 10; 2, с. 18]. Є припущення, що частина рослин, привезених співробітниками Ботанічного саду з Німеччини, була використана у 1947 р. Л.І. Рубцовим для садіння на дачі М.С. Хрущова у Межигір'ї.

Межигір'я – один із наймальовничіших куточків правого берега р. Дніпра, яке славиться унікальними ландшафтами, лісовими масивами, джерельною водою, природними озерами. Розташовано воно за 20 км від м. Києва на північ від м. Вишгорода. З Межигір'ям пов'язана історія відомого Межигірського Спасо-Преображенського монастиря, Межигірської фаянсової фабрики Межигірського художньо-керамічного технікуму-інституту [7, с. 18]. Саме цим об'єктам присвячено більшість публікацій про Межигір'я. Немало написано і про резиденцію четвертого президента України В.Ф. Януковича, відвідування

якої стало можливим для всіх бажаючих у 2014 р. Значно менше уваги приділено дачам урядовців, які мешкали у Межигір'ї з 1935 р. Їхні дачі були розташовані безпосередньо на місці Межигірського монастиря [1, с. 32].

Після переїзду уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки з м. Харкова до м. Києва, 13 квітня 1935 р. Межигір'я отримало статус території з обмеженим доступом. Зокрема, Політбюро ЦК КП(б)У затвердило передачу всієї території під будівництво урядових дач [1, с. 32]. Тут у різний час жили партійні і державні діячі С.В. Косіор, Г.І. Петровський, П.П. Постишев, М.С. Хрущов [1, с. 32].

У 1943 р. під час німецької окупації організацією «Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга» (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg) був складений документ «Партійні особняки в Києві і його околицях». Він складався з 22 машинописних сторінок і 19 фото, зроблених у Межигір'ї. Ці фото дають уявлення про державні дачі в Межигір'ї та їх інтер'єри. Оцифрований документ зберігається в Федеральному архіві у м. Берліні [8, с. 2].

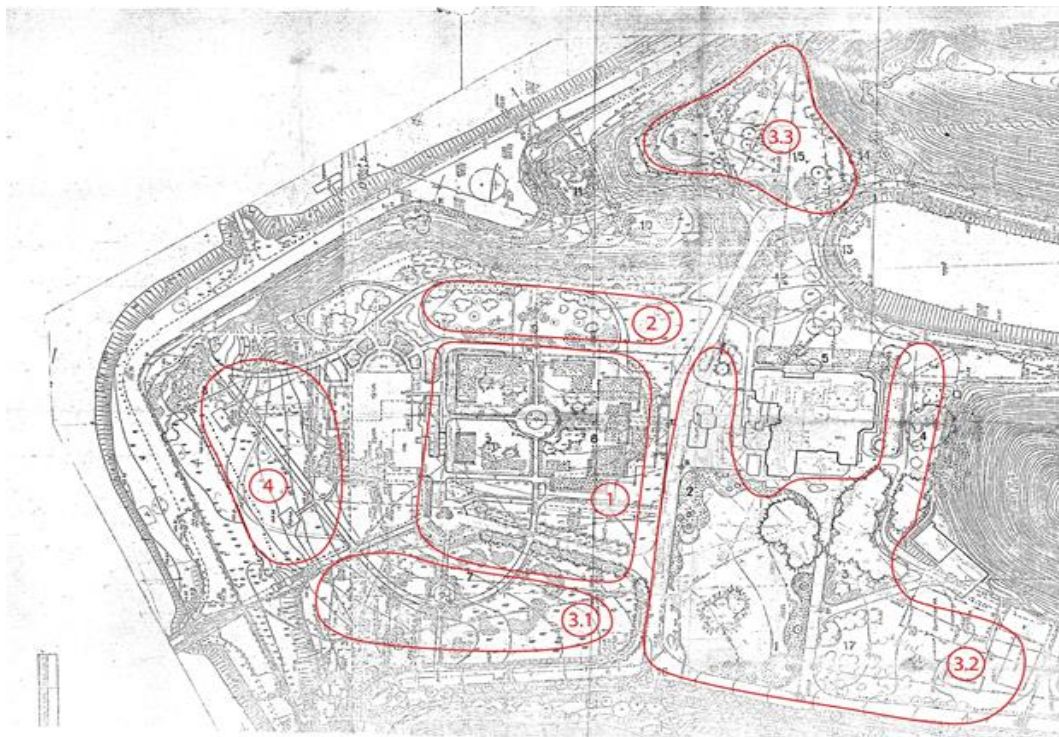
Державні дачі були розташовані серед лісових масивів, а прибудинкова територія засаджувалась декоративними і плодовими рослинами, були прокладені асфальтовані доріжки. Територія, де була розташована дача М.С. Хрущова (нині – всі будівлі зруйновані) знаходиться на терасі при впадінні струмка Дзвінка у р. Дніпро. Висота тераси – 10 м над долиною річки; з півночі обмежена долиною струмка, за нею – Виноградна гора; зі сходу – берегом р. Дніпра; з південного сходу – ставком серед підвищень, із півдня і заходу – схилами гір. Розміри майданчика – 240х140 м. Зараз це паркова зона зі старими асфальтовими доріжками [7, с. 20].

На сьогодні Межигір'я відкрито для відвідування і з'явилась можливість ознайомитися з його насадженнями. Упродовж 2017–2018 рр. співробітники Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України (Клименко С.В., Похильченко О.П., Рубцова О.Л., Чувікіна Н.В.) обстежили територію колишньої дачі М.С. Хрущова. Дослідження здійснили за допомогою картографічних матеріалів, наданих Київським обласним центром охорони і

наукових досліджень пам'яток культурної спадщини (рис. 3). При обстеженні насаджень на території колишніх урядових дач Межигір'я були виявлені хвойні, листяні декоративні та плодові рослини. Вразила значна кількість бузку (30 рослин), а також деякі рідкісні види і форми деревних рослин. Частково збереглося колишнє планування: кругла клумба, від якої променями відходять асфальтовані доріжки (рис. 4), деякі алеї, стежки, ділянки з систематичним і вільним плануванням. Чітко видно, що рослини були висаджені з урахуванням неіснуючої нині забудови.

При обстеженні було виявлено 10 сортів бузку звичайного: Карл Х, Мадам Антуан Бюхнер, Сінай світло-ліловий, Мадам Казимір Пер'є, Слава Горстейтнштейна, Президент Греві, Гуго де Фриз, Гуго Костер, Людвіг Шпет, Мішель Бюхнер. Майже всі ці сорти (крім Гуго Костер) із переліку рослин, привезених із Німеччини у 1946 р. (рис. 5) [3, с. 459, 468, 469, 470, 471, 472, 484; 13, с. 10;]. Ці та багато інших сортів бузку були в 1950-х роках використані Л.І. Рубцовим при створенні знаменитого сирінгарію у Ботанічному саду в м. Києві. Дві групи липи дрібнолистої – всього 19 дерев відокремлюють сад бузку від зони, де колись стояв будинок.

Рис. 3. План території колишніх урядових дач у Межигір'ї:
1) регулярна частина, 2) сад бузків, 3) зона ландшафтного планування,

4) плодовий сад

Рис. 4. Кругла клумба, від якої променями відходять доріжки, Межигір'я, 2018 р.

З півночі ділянку обмежують 15 кущів кизилу, висаджених над підпірною стіною у два ряди в шаховому порядку. Рослини віком 70–80 років досі рясно плодоносять (рис. 6). Рослини висаджені досить щільно 1×1 м. Наразі вони у гарному стані. Кизил міг бути висаджений з організацією на ділянці плодового саду у 1946 р. Можна також зробити припущення, що садивний матеріал могли завезти з приватного розсадника, а швидше усього – він місцевого походження – з колишнього монастирського саду. Поруч із сучасною каплицею, збудованою на місці одного з будинків, розміщений сад горіха волоського. З плодкових рослин збереглися також яблуні, айва звичайна. Ефектно виглядають дві щеплені на штаб рослини шовковиці білої плакучої форми. Прикрашають ділянку рослини магнолії Суланжа.

Рис. 5. Сад бузків в Межигір'ї

Рис. 6. С.В. Клименко обстежує кизил у Межигір'ї, 2018 р.

З хвойних рослин на ділянці ростуть рослини туї західної і дев'ять букетних груп її колоновидної форми. Збереглася алея з 35 дерев ялини колючої. На цій же алеї ростуть дві ялиці одноколірні і дві ялини канадські. Виявлено 25 дерев ялини звичайної, чотири – сосни сибірської, два – ялиці сибірської, а також ялівці середні і сім рослин тиса ягідного, підстрижених у вигляді конуса. Солітерно висаджено тую гігантську і тсугу різнолисту.

Вільна від забудови територія з парковим ландшафтом зайнята видовими групами і поодинокими деревами. Ялини колючі (32 дерева) ростуть у групах по 5–12 штук і поодинокі. Понад три десятки рослин берези повислої утворюють «Березовий гай». Між березами, як осінній акцент, ростуть чотири

дерева дубу червоного і гінкго дволопатевого. Прикрашають ділянку тюльпанове дерево, айлант високий, ясен звичайний. На ділянці ростуть також гіркокаштан, клен гостролистий, глід одноматочковий «Розеа Плена», платан. На ділянці зростають традиційні і екзотичні види чагарників: чубушник вінцевий, бузина чорна, свидина біла, форзиція поникла, калина гордовина, кольквиція чарівна, калина звичайна «Буль-де-неж», спірея Вангутта, бересклет крилатий «Компактний».

Виявлена на території колишніх урядових дач тсуга різнолиста (*Tsuga heterophylla* Sargent) є дуже рідкісною для України (рис. 7). Цей вид не зафіксовано в жодній дендрологічній колекції України. Ялиця одноколірна (*Abies concolor* Lindl. Ex Hildebr.) і сибірська (*Abies sibirica* Ledeb.), сосна сибірська (*Pinus sibirica* Du Tour.) також досить рідкісні в ботанічних колекціях. Вік практично всіх обстежених рослин понад 60 років.

Аналіз насаджень дав можливість припустити, що певну кількість рослин, які були завезені у 1946 р. до Ботанічного саду з Німеччини, було висаджено на дачі у М.С. Хрущова (завдяки допомозі М.С. Хрущова у придбанні садивного матеріалу і особистим відносинам з М.М. Гришком) за проектом і під керівництвом ландшафтного архітектора Леоніда Івановича Рубцова.

За спогадами В.К. Маркової, дружини Л.І. Рубцова, про його роботу у Межигір'ї упродовж 1946–1947 рр., можна зробити висновок, що перший раз у 1946 р. Л.І. Рубцов виконав проект реконструкції та озеленення території, а у 1947 р. керував висадженням рослин з розсадників Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР. Таким чином, озеленення урядових дач Межигір'я стало першим проектом Л.І. Рубцова в Україні у галузі ландшафтно-архітектури.

Рис. 7. О.П. Похильченко біля тсуги різнолистої, Межигір'я, 2018 р.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати досліджень інтродукованих видів екзотичних рослин світової флори, використаних у ландшафтному будівництві на урядових дачах у Межигір'ї, є важливим науковим внеском у теорію і методи оцінювання успішності адаптації і акліматизації рослин. Багато з видів рослин були вперше введені в культуру в Україні.

Обстеження насаджень, створених 80 років тому, свідчать про повну адаптацію багатьох нових (у тому числі – рідкісних) видів рослин.

Дендрологічні колекції колишніх урядових дач у Межигір'ї є неоціненною базою для подальшого використання у садівництві і ландшафтному будівництві.

Насадження, які збереглися на території колишніх урядових дач у Межигір'ї, мають значну наукову цінність як дендрологічна колекція та приклад ландшафтного вирішення композиції наприкінці 1940-х років. Одержані дані висвітлюють важливу сторінку творчості відомого дендролога, ландшафтного архітектора Л.І. Рубцова.

Список використаних джерел та літератури

1. Бряк О. Будівлі Межигір'я. *Пам'ятки України*. 2014. № 9. С. 22–23.
2. Деревья и кустарники. Голосеменные: Справочник / Отв. Ред Л.И. Рубцов. К.: Наук.Думка, 1971. 156 с.
3. Деревья и кустарники. Покрытосеменные: Справочник / Отв. ред. Л.И. Рубцов. К.: Наук. думка, 1974. 590 с.
4. Леонід Іванович Рубцов (1902–1980): біобібліографія / Уклад.: О.Л. Рубцова, Н.В. Чувікіна, Л.О. Ісакова; відп. редактор М.І. Шумик. Київ: Моляр С.В., 2012. 32 с.
5. Леонід Іванович Рубцов. Документи про життя і діяльність. Фонди музею історії НБС імені М.М. Гришка НАН України. Арк. 1.
6. Л.І. Рубцов. Особова справа. Фонди музею історії НБС імені М.М. Гришка НАН України. 100 арк.
7. Івакін В., Козюба В. Пам'ятки Межигір'я у світлі археологічних досліджень. *Пам'ятки України*. 2014. № 9. С. 18–21.
8. Кашеварова Н.Г. З історії радянського повсякдення другої половини 1930-х років: межигірські дачі партійних функціонерів за німецькими даними 1943 р. [Електронний ресурс] / НАН України. Інститут історії України. К., 2018. 36 с. Режим доступу: URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014189> (дата звернення: 14.02.2020).
9. Кузнецов С.И. Современные биологические проблемы ландшафтного строительства в свете научных взглядов профессора Л.И. Рубцова. *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова: материалы научной конференции, 15–18 мая 2012 года*. К.: Моляр С.В., 2012. С. 38–43.
10. Мешкова В.И. Творческая деятельность Л.И. Рубцова в садово-парковом искусстве (на примере экспозиций Национального ботанического сада имени Н.Н. Гришко НАН Украины. *Интродукция растений*. 2002. № 2. С. 108–110.
11. Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) Бібліогр. покажчик наук. праць, УААН. ЦНСГБ; Уклад.: В.А. Вергунов, А.С. Щиголь; Наук. ред. В.А. Вергунов. Київ : Аграрна наука, 2002. С. 170–179.
12. Річний звіт про закордонні відрядження співробітників ботанічного саду (відрядження до Німеччини), 1947 р. *Архів НБС імені М.М. Гришка НАН України*. Оп. 1. Спр. 32. 72 арк.
13. Рубцов Л.И., Жоголева В.Г., Ляпунова Н.А. Сад сирени (сирингарий) Центрального республиканского ботанического сада АН УССР. Киев : Изд-во АН УССР, 1961. 76 с.
14. Рубцова Е.Л. Вклад доктора биологических наук, профессора Л.И. Рубцова в проектирование парков Украины. *Интродукция растений*. 2016. № 3. С. 41–49.
15. Рубцова Е.Л., Романец Е.И. Вклад доктора биологических наук, профессора Л.И. Рубцова в создание ботанических садов. *Интродукция растений*. 2016. № 1. С. 64–74.

16. Рубцова Е.Л., Чувикина Н.В. ВИРовский период научной деятельности Леонида Ивановича Рубцова: среди корифеев и будущих друзей. *Hortus Botanicus*. 2018. Т. 13. С. 4–16.

17. Рубцова О.Л., Чувикина Н.В. Доктор біологічних наук, професор Леонід Іванович Рубцов – знавець квітничково-декоративних рослин. *Інтродукція рослин*. 2019. № 3. С. 97–102.

18. Солтани Г.А. История создания дендропарка «Южные культуры» (персоны и события). *Hortus Botanicus*, 2014. Т. 9. С. 22–34.

19. Чувикина Н.В., Клименко С.В. Вони будували Сад: Біографічний довідник. К.: Цукор України, 2009. 172 с.

References

1. Breiak, O. (2014, 9). *Budivli Mezhyhirya* [Buildings of Mezhyhirya]. *Pamiatky Ukrainy*. 22–23. [in Ukrainian].

2. (1971) *Derev`ya i kustarniki. Golosemenny`e: Spravochnik* [Trees and shrubs. Gymnosperms: Directory] / Otv. Red L.I. Rubczov. K.: Nauk.Dumka. 156 p. [in Russian].

3. (1974) *Derev`ya i kustarniki Pokry`tosemenny`e.: Spravochnik* [Trees and shrubs. Angiosperms: Directory] / Otv. Red L.I. Rubczov. K.: Nauk.Dumka. 590 p. [in Russian].

4. (2012) Leonid Ivanovych Rubtsov (1902–1980): biobibliografiia [Leonid Ivanovych Rubtsov (1902–1980): biobibliography] / Uklad.: O.L. Rubtsova, N.V. Chuvikina, L.O. Isakova; vidp. redaktor M.I. Shumyk. Kyiv: Moliar S.V.. 32 p. [in Ukrainian].

5. Leonid Ivanovich Rubczov. Dokumenti pro zhittya i` diyalnist. [Leonid Ivanovich Rubtsov. Documents about life and creation] Fondi muzeyu istoriyi NBS imeni M.M. Grishka NAN Ukrayini. [Funds to the Museum of History of the M.M. Grishko NBS NAS of Ukraine] S. 1. [in Ukrainian].

6. Leonid Ivanovich Rubtsov. Osobova sprava. [L.I.Rubtsov. Personal file]. Fondyi muzeya istorii NBS imeni N.N. Grishko NAN Ukrainyi. [Funds of the Museum of History of the M.M. Grishko NBS NAS of Ukraine] 100 s. [in Ukrainian].

7. (2014, 9) Ivakin V., Koziuba V. Pam`iatky Mezhyhirya u svitli arkheolohichnykh doslidzhen. [Landmarks of Mezhyhirya in the Light of Archaeological Research]. *Pamiatky Ukrainy* [Attractions of Ukraine]. P. 18–21. [in Ukrainian].

8. (2018) Kashevarova N.H. Z istorii radianskoho povsiakdennia druhoi polovyny 1930-kh rokiv: mezhyhirski dachi partiinykh funktsioneriv za nimetskymy danymy 1943 r. [From the history of the Soviet quotidian life of the second half of the 1930s: summer houses of party functionaries in Mezhyhirya according to German data of 1943]. NAN Ukrainy Institut istorii Ukrainy. [NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine]. K. 36 p. URL : <http://resource.history.org.ua/item/0014189> (data zvernennia [Date of application]: 14.02.2020). [in Ukrainian]

9. Kuznecov S.I. (2012) Sovremennye biologicheskie problemy landshaftnogo stroitelstva v svete nauchny`kh vzglyadov professora L.I. Rubczova. [Modern biological problems of landscape construction in the light of the scientific views of Professor L.I. Rubtsov] Mezhdunarodny`e chteniya, posvyashhenny`e 110-letiyu so dnya rozhdeniya doktora biologicheskikh nauk, professora Leonida Ivanovicha Rubczova: materialy` nauchnoj konferenczii, 15–18 maya 2012 goda. [International readings dedicated to the 110th birthday of the Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov: proceedings of a scientific conference, May 15–18, 2012]. K.: Molyar S.V.. P. 38–43. [in Russian].

10. Meshkova V.I. (2002. № 2) Tvorcheskaya deyatel`nost` L.I. Rubczova v sadovo-parkovom iskusstve (na primere ekspoziczij Naczionalnogo botanicheskogo sada imeni N.N. Grishko NAN Ukrainy. [Creative activity of L.I. Rubtsov in landscape gardening art (on the example of expositions of the M.M. Grishko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine] Įntrodukciya roslin. [Plant introduction]. P. 108–110. [in Russian].

11. (2002) Profesor Lykhvar Danylo Fedorovych (1902–1986) Bibliohr. pokazhchyk nauk. Prats [Professor Lykhvar Danylo Fedorovych (1902–1986) Bibliographic index of sciences], UAAN. TsNSHB; Uklad.: V.A. Verhunov, A.S. Shchyhol; Nauk. red. V.A. Verhunov. K.: Ahrarna nauka. P. 170–179. [in Ukrainian]

12. Richnij zvit pro zakordonni` vi`dryadzhennya spi`vrobi`tniki` v botani`chnogo sadu (vi`dryadzhennya do Ni`mechhini), 1947 r. [Reports on the business trips of employees of the Central Republican Botanical Garden of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Arhiv NBS imeni M.M. Grishka NAN Ukraini. CRBS AS of USSR [Archive M.M. Grishko NBC NAS of Ukraine.]. Op. 1. Spr. 32. 72 ark. [in Russian].

13. Rubtsov L.I., Zhogoleva V.G., Lyapunova N.A. (1961) Sad sireni (syringarij) Central'nogo respublikanskogo botanicheskogo sada AN USSR [Lilac garden (syringary) of the Central Republican Botanical Garden of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kiev : Izd-vo AN USSR. 76 p. [in Russian].

14. Rubtsova E.L. (2016. № 3) Vklad doktora biologicheskikh nauk, professora L.I. Rubcova v proektirovanie parkov Ukrainy [The contribution of the Doctor of Biological Sciences, Professor L.I. Rubtsov to the design of Ukrainian parks]. Įntrodukciya roslin [Plant Introduction]. P. 41–49. [in Russian].

15. Rubtsova E.L., Romanets E.I. (2016. № 1) Vklad doktora biologicheskikh nauk, professora L.I. Rubcova v sozdanie botanicheskikh sadov [The contribution of the Doctor of Biological Sciences, Professor L.I. Rubtsov to the design of Ukrainian parks]. Įntrodukciya roslin [Plant Introduction]. P. 64–74. [in Russian].

16. Rubtsova E.L., Chuvikina N.V. (2018, 13) VIrovskij period nauchnoj deyatel'nosti Leonida Ivanovicha Rubcova: sredi korifeev i budushchih druzej [The period of scientific activity of Leonid Ivanovich Rubtsov at N.I. Vavilov institute of plant industry (VIR): among luminaries and future friends]. Hortus Botanicus. P. 4–16.11. [in Russian].

17. Rubtsova O.L., Chuvikina N.V. Doktor biolohichnykh nauk, profesor Leonid Ivanovych Rubtsov – znavets kvitnykovo-dekoratyvnykh roslin. Įntroduktsiia Roslyn [Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov –

connoisseur of flowering and ornamental plants]. *Introduktsiia Roslyn* [Plant Introduction]. 2019. № 3. P. 97–102. [in Ukrainian].

18. Soltani G.A. *Istoriya sozdaniya dendroparka «Yuzhny`e kul`tury`" (persony` i soby`tiya.* [History of the arboretum «Yuzhnye Culture» (persons and events)] *Hortus Botanicus*, 2014. T.9. P. 22–34. [in Russian].

19. Chuvikina N.V., Klimenko S.V. *Voni buduvali Sad: Biografi`chnij dovidnik.* [They built the Garden: A Biographical Guide.] K.: Czukur Ukrayini, 2009. 172 p. [in Ukrainian].

Рецензент:

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Демуз І.О., д.і.н., доцент

Надійшла до редакції 17.01.2020 р.